

SKATTERNA FRÅN VÅNG

utställningskatalog

blekingemuseum.se

SKATTERNA FRÅN VÅNG

Utställning på Blekinge museum

31 maj 2014–22 februari 2015

Producerad av Blekinge museum

Projektledare: Christina Berup, Mikael Henriksson

Design: Christina Berup, Jonas Günzel

Digital produktion: Jonas Eckerbom, Jonas Günzel, Göran Larnö

Snickeri: Ivar Jacobsson, Peter Niklasson, Stefan Åkesson

Schematiska kartor och GIS-kartor: Stefan Flöög

Grafisk form: Susanne Ström

Utställningstexter: Susanne Ström och Ingemar Lönnbom

med inspiration av katalogtexter och "I skuggan av Rom –
romersk kulturpåverkan i Norden" av Kent Andersson, Atlantis 2013.

Publika aktiviteter: Karin Nilsson

Pedagogisk verksamhet: Ola Palmgren

Skribenter:

Marit Anglert, arkeolog

Kerstin Cassel, lektor och docent i arkeologi vid Södertörns högskola

Mikael Henriksson, arkeolog vid Blekinge museum

Björn Nilsson, lektor i arkeologi vid Södertörns högskola

Thomas Persson, f.d. förste antikvarie vid Blekinge museum

Magnus Widén, kommunchef, Ronneby

Katalogen är producerad av Blekinge museum

och kan beställas från museibutiken 0455-30 49 85

eller blekingemuseum@karlskrona.se

Omslagsbild: Montage Åke Nilsson

Foto där inget annat anges: Åke Nilsson

Grafisk form: Susanne Ström

Översättning: Euroglott

Tryck: Mixiprint, Olofström 2014

ISBN 978-91-979807-9-1

Inledning	5
Thomas Persson Historia längs åsen	7
Mikael Henriksson Vång som historisk by med en förhistoria.....	19
Mikael Henriksson Ädla metaller och en helgad plats – perspektiv på ”arkeologiska skatter”	33
Kerstin Cassel Vång i världen – världen i Vång	45
Björn Nilsson Vi vill mera! Vad vill ni?	49
Marit Anglert Hjortsberga kyrka	53
Magnus Widén Vi är i Ronneby – det är sommaren 2025.....	57
Lästips	58
Abstract in English	59

Magi och kontakter

I DEN VETENSKAPLIGA VÄRLDEN är väl de flesta idag överens om att magi inte finns. Men när de små guldgubbarna, bronsbysterna och maskerna kom i dagen i Västra Vång 2013 var det ändå som om någonting extraordinärt hände. Den hemlighetsfulla kullen öppnade sig och visade en glimt av en förgången tid, ett perspektiv vi inte anat. Det var en stor överraskning. Det *var* magiskt.

Det kittlar fantasin att fundera på hur platsen Västra Vång kan ha sett ut under järnåldern, hur människorna levde och vilka relationer de hade med omvärlden. Flera av de funna föremålen är sannolikt tillverkade i de romerska och keltiska kultursfärerna och mynten från den tidigare upptäckta silverskatten är präglade på många olika orter i Europa och ända borta i Mellanöstern. Detta antyder att Blekinge genom tiderna har varit en bra utgångspunkt för kontakter över Östersjön och vidare söderut.

Även idag är Blekinges strategiska position för transport och handel öster- och söderut något vi arbetar för att ytterligare stärka. Det är därför fascinerande att konstatera att vi som finns här idag fortsätter ett kontaktskapande som pågått i över tvåtusen år.

De arkeologiska undersökningarna kommer att fortsätta i Vång under de närmaste åren. Oavsett vilka kommande fynd som görs, så håller resultaten på att förändra den historiska bilden av Blekinge. Det är allt lite magiskt.

Berit Andnor Bylund
Landshövding Blekinge län

Marcus Sandekjer
Länsmuseichef

Thomas Persson

Historia längs åsen

JOHANNISHUSÅSEN KAN SOM FÅ ANDRA OMRÅDEN i länet erbjuda ett koncentrat av blekingsk historia. Som en följd av roskildefreden 1658 bildades här Blekinges enda storgods. Åren efter fredslutet köpte landsdomaren Nicolaus Skunck målmedvetet upp frälsehemman i den erövrade provinsen. Skunck förvärvade på detta sätt bland annat flertalet gårdar i byarna Åstorp och Dagstorp på ömse sidor om Listerbyån. 1670 fick han ”full svensk säterifrihet” för sin egendom Skunckenberg. Säteriet utökades året därpå med hemman i byarna Stora och Lilla Vambåsa, Förkärla och Tromtesunda. Skunckenberg inköptes 1684 av amiralgeneralen Hans Wachtmeister, som även förvärvade det intilliggande säteriet Tromtö. Merparten av Hjortsberga och Förkärla socknar kom därmed att tillhöra godset som 1712 blev fideikommiss. Skunckenberg fick vid mitten av 1700-talet namnet Johannishus.

Godsbildningen förändrade i grunden domänstrukturen i området. Byarnas hemman köptes upp, bönderna avhystes. Torp och arrendegårdar upprättades. Konsekvenserna är tydliga i Johannishusområdet. Här försvann de båda byarna Dagstorp och Åstorp och ersattes av herrgårdsanläggningen invid ån. När driften vid godset lades om i mitten av 1800-talet förlorade också socknens största by, Västra Vång, sin tidigare status som egen enhet. Godsbildningen har i hög grad också påverkat landskapsbilden. Längs åsen möter ett öppet, välhävdad beteslandskap. Den smala dalgången upptas av odlingsmark, som till stor del sammanfaller med den gamla inägomarken. På ömse sidor begränsas dalen av produktiv skogsmark med välbevarade fornlämningsområden. Trots den storskaliga godsdriften har således ett ålderdomligt, delvis fossilt odlingslandskap bevarats. Detta är i hög grad ett resultat av att markägarna under flera generationer haft ett uttalat intresse för natur- och landskapsvård men sammanhänger också med att godsekonomin medgett att stora arealer utnyttjats extensivt för betesdrift. Till skillnad från vad som blev fallet inom den rena bondebygden fick 1800-talets omfattande

Johannishus slott sett från
jernaldersgravfältet vid Husabacken.
Foto Thomas Persson.

Hagmarker på åsen. Johannishus slott.
Foto Thomas Persson.

nyodling också av marginalmarker här inte samma effekter på landskap och fornlämningar.

Som en konsekvens av riksdagens beslut 1963 att avskaffa fideikommissen blev behovet att långsiktigt skydda värdefulla landskapsavsnitt akut. I en första omgång avsattes inom Johannishus Gods 145 hektar som naturreservat från Arpö i söder till Tulseboda i norr. Senare har reservatsarealen mångdubblats och de idag 16 reservaten täcker in samtliga ekotyper inom godset, såväl i skogsbygd, i mellanbygd som i strandbygd. Johannishusåsen är av riksintresse ur såväl natur- som kulturmiljösynpunkt. Cirka 40 hektar av åsen är sedan 1982 långsiktigt skyddade som naturreservat.

Söder om godsbygden möter längs åsen ett till stor del sentida produktionslandskap. Från tidigt 1900-tal ända fram till 1970-talet har här storskaliga grustäkter tagits upp. Idag döljs såren hjälpligt av planterad tallskog men på flera platser har stora natur- och kulturvärden gått till spillo.

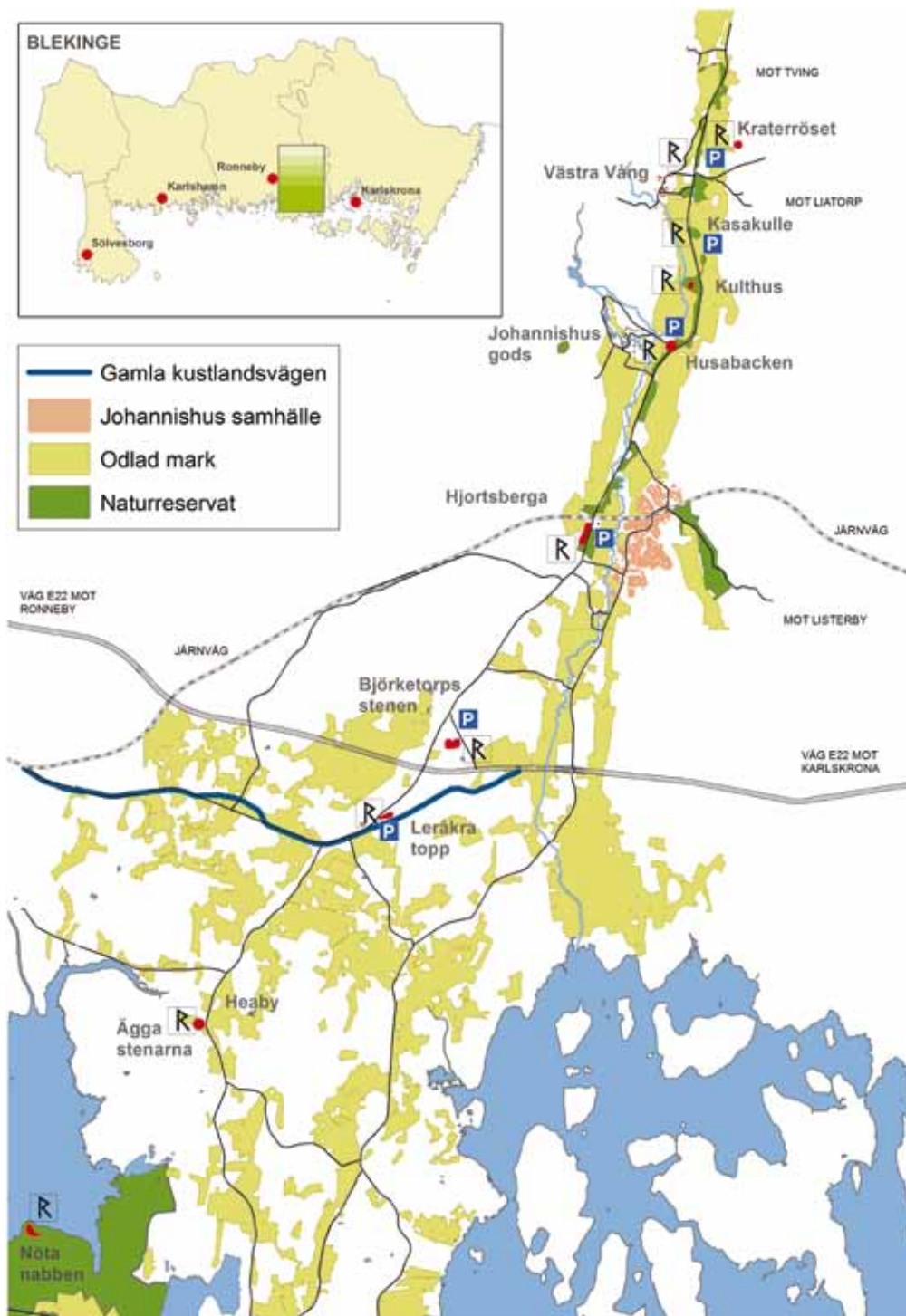
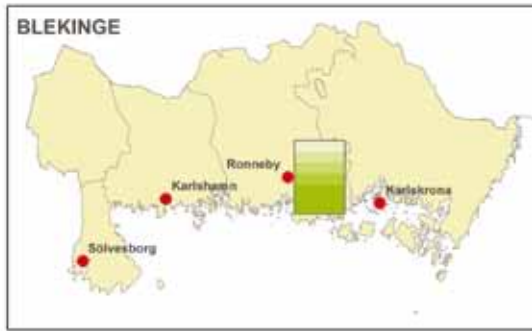
Åsen ett kommunikationsstråk

Idag skär väg E22 obehindrat genom bergshöjder, sankområden och andra terränghinder. Söder om Björketorp tvärs den Johannishusåsen, som här på ömse sidor ännu i början av 1800-talet omgavs av delvis sank ängsmark. Några hundra meter söder därom löper den gamla kustlandsvägen i en slingrande sträckning som anpassats efter terrängförhållandena. Vid Leråkra Topp ansluter vägen längs åsen. Från Jämsunda och Hillerslätt i norr leder denna söderut via Heaby mot Listerby Vara. Vägar och vadställen fann tidigt sina topografiskt optimala lägen och kom att bilda linjer och noder i landskapet med lång kontinuitet. Kustlandsvägens sträckning överensstämmer sålunda med medeltidens Via Regia och har liksom åsvägen varit ett viktigt kommunikationsstråk redan under förhistorisk tid.

Området kring åsen kan karakteriseras som en mosaik av lokala landskapsrum, avgränsade av skogklädda höjdsträckningar, där de olika bygderna väl överensstämmer med de medeltida socknarna. Kustlandsvägen och åsvägen har förbundet byar och bygder. Längs åsen och inom angränsande delar av Edestad, Listerby och Förkärla socknar finns den största koncentrationen i Blekinge av gravfält från såväl äldre som yngre järnålder och dessutom ett stort antal gravar, hållristningar m m från bronsålder. Inom godsets område avlöser gravfälten varandra längs åsryggen och bildar ställvis en sammanhängande nekropol, där vägfarande ständigt ledsagats av förfädernas

Vägen längs åsen. På bilden till höger passerar vägen gravfältet Leråkra Topp. Foto Thomas Persson.

gravar. Söder om Hjortsberga är åsen som nämnts ovan sargad av grustäkter men också av odling och fornlämningar uppträder här därför mera sporadiskt utefter vägen.

Historiska monument och markörer längs åsen

Bland åsens många kulturminnen finns några som tydligare än andra framstår som historiska monument och markörer.

Johannishus Gods har en central roll i områdets historia, vilket tydligt signaleras genom det pastorala landskapet och än mer konkret genom den ståndsmässiga herrgårdsanläggningen med slottet och de stora ekonomibyggnaderna i sten. Anläggningen var en medveten social markör, som gjorde markägarens närvaro och dominans synlig i landskapet.

Hjortsberga kyrka uppfördes i början av 1200-talet, en period av intensivt kyrkobyggnande i Norden. Bygget av stenkyrkan var en viktig milstolpe i bygdens utveckling och var ett efter lokala förhållanden stort och avancerat företag som krävde ekonomisk och organisatorisk samverkan. Stenkyrkan var ett bestående monument, som gjorde den kristna socknen synlig i landskapet. Kyrksöcken i sig blev en symbol för medeltidens hierarkiska samhällsordning, omfattat av såväl den kyrkliga som världsliga överheten. Med placeringen invid det stora gravfältet markerades kontinuiteten och samhörigheten med tidigare generationer.

Gravfältet i Hjortsberga har med sitt centrala läge haft en viktig symbolisk roll i bygden. Detta understryks av att sockenkyrkan här fick sin plats men också av att Hjortsberga åtminstone från senmedeltid även var tingsplats för hela Blekinge. I samband med de många gränskonflikterna i Kalmarunionens efterspel samlades sommaren 1505 representanter för bönderna i Blekinge, Göinge och södra Småland på Tingsöslätten i Hjortsberga. I en så kallad bondefred eller gränsfred slog man fast att ingen skulle vara skyldig att delta i krigståg på andra sidan riksgränsen och att var och en skulle ha rätt att röra sig fritt över gränsen i fredliga och lagliga ärenden. Det monumentala gravfältet är med sina mer än 120 synliga gravanläggningar det största i Blekinge. Gravformerna, som består av högar, skeppssättningar, treuddar samt firsidiga och runda stensättningar,

Hjortsberga kyrka skymtar bakom träden, klockstapeln och gravfältet.
Foto Thomas Persson.

är karakteristiska för den yngre järnålderns gravfält i Blekinge (cirka 650–1050 e. Kr). Endast ett fåtal undersökningar har genomförts på gravfältet, alla i äldre tid. Bland fynden märks delar av en hästmundering, ett ovanligt, genombrutet rektangulärt spänne från 800-talet, som har sina närmaste paralleller i Västnorge och Lappland, samt ett likarmat, praktspänne från samma tid med motsvarigheter i Birka. Fynden berättar om långväga kontakter men antyder också närvaron av en lokal elit. Detta styrks av att sockenkyrkan sannolikt föregåtts av en tidigare gårdskyrka på samma plats invid det stora gravfältet, uppförd i brytningstiden mellan hedendom och kristendom.

Ytterligare några gravfält från samma tid som det vid Hjortsberga finns längs åsen. Strax söder om Vång skär åsvägen genom en markerad moränkulle, Kasakulle, med ett drygt åttiotal synliga gravar. Flera undersökningar har genomförts på platsen. Också här har de döda begravts under vendeltid och vikingatid. Gravfältet har visat sig vara anlagt på en boplatz från övergången mellan yngre bronsålder/äldre järnålder. Uppe i VästraVång framkom på 1860-talet Blekinges största skattfynd, bestående av tusentals silvermynt och såväl hela smycken som hacksilver. Skatten tycks ha deponerats i etapper under sen vikingatid/tidig medeltid och är ännu en tydlig indikation på närvaron av lokala stormän i området. Ett par kilometer söder om Vång passerar vägen den så kallade Husabacken. Här låg Åstorps by, som försvann i samband med godsbildningen, och här finns ett omfattande gravkomplex med bland annat rester av ett gravfält från yngre järnålder. Ute i åkern står ännu några resta stenar och längs åsen finns ett par skeppssättningar. Ett fjärde gravfält från samma tid återfinns i åsens förlängning ute på Nötanabben, Göhalvöns nordligaste udde. Platsen erbjuder ett utmärkt hamnläge invid segelleden genom skärgården och den förmodade hamnen bör liksom den historiskt belagda bondehamnen vid det längre österut belägna Hjortahammar ha haft central betydelse för de innanför liggande bygderna. Under såväl forntid som medeltid hade Blekinge ett strategiskt läge för seglationen på Östersjön. Via den skyddade farleden genom skärgården färdades skeppen upp genom Kalmarsund, till Öland, Gotland, Mälardområdet och vidare österut mot Balticum och Finska viken. Via hamnarna utmed leden skedde fjärrkontakter som gett avtryck i det lokala arkeologiska fyndmaterialet.

Gravfältet på Nötanabben och skeppssättningen vid Husabacken.
Foto Thomas Persson.

Runstenen vid Björketorp är det kanske tydligaste monumentet utmed åsen. Med sina två resta drabanter bildar den mer än fyra meter höga runstenen en närmast liksidig triangel. Stenarna kallades i äldre tid "Galte stenar" och omnämns första gången i samband med en gränsförrättning 1493. Inskriften är en förbannelseformel, en så kallad galder och lyder: *Mäktiga runors hemlighet dolde jag här, kraftfulla runor. Den som bryter detta minnesmärke skall ständigt plågas av arghet. Svekfull död skall drabba honom. Jag spår fördärv.* På språkhistoriska grunder kan runinskriften dateras till 600-talet e. Kr. Runstensmonumentet står i ett gravfält med bland annat domarringar och resta stenar och inskriften har troligen varit avsedd att skydda eller avskärma graven och den döde. Det en gång från åsvägen väl synliga läget är karakteristiskt. Det mäktiga monumentet är ännu ett exempel på den lokala elit som under järnåldern uppenbarligen funnits i området.

Gravfälten från den äldre järnåldern dominerar fornlämningsbilden längs åsen och bildar i princip ett sammanhängande stråk från Hillerslätt till Hjortsberga kyrka. Gravformerna är inte lika varierade som på gravfälten från yngre järnålder utan består i huvudsak av flacka runda stensättningar, ibland med mittröse, samt domarringar och resta stenar. Endast ett fåtal har undersökts, varav några kunnat dateras till romersk järnålder. Många av gravfälten torde vara samtida med den märkliga kultplatsen på kullen sydväst om Västra Vång, som förefaller ha varit i bruk under flera hundra år kring Kr. f. Ett sådant gravfält finns på den tidigare nämnda Husabacken. Förutom stora flacka stensättningar och domarringar finns här lämningar efter en märklig anläggning, idag bestående av en drygt 40 meter lång räcka av meterstora gropar i tre till fyra parallella rader. Groparna är spår efter borttagna resta stenar. Anläggningen saknar egentliga motsvarigheter och funktionen är oviss. Fornlämningsområdet vid Husabacken är komplext och spänner över en lång tidsrymd. På 1970-talet undersöktes här en hällkista från sen stenålder. Kistan omgavs av en flack stensättning under vilken framkom ett boplatlager från tidig bondestenålder (cirka 3 000 f. Kr.). Som tidigare nämnts finns här också rester av ett gravfält från yngre järnålder och dessutom lämningar från bronsålder.

Björketorpsstenen.
Foto Thomas Persson.

Gravrösen, kulthus och hållristningar från bronsålder kompletterar fornlämningsbilden längs åsen. Till skillnad från järnålderns gravar ligger bronsålderns lämningar vanligen enstaka eller i smärre grupper. Exponerade lägen, ofta krönlägen, är regel. En gång tydligt exponerat ut mot åsen ligger vid Östra Vång i norr ett cirka tre meter högt så kallat kraterröse. Röset har ursprungligen varit utformat som en öppen, kallmurad cylinder, med det inre som ett öga mot himlen. Ytterligare gravrösen finns vid Västra Vång, Ormastorp och Djurtorp. På åsryggen vid Tjustorp ligger områdets enda storhög från bronsålder.

Under yngre bronsålder uppträder stora rektangulära stensättningar som något oegentligt brukar benämnas kulthus. Det rör sig om låga vallanläggningar utan ingång, som uppenbarligen varit öppna och således saknat taktäckning. Hur de ska tolkas är omdiskuterat. En del forskare har sett dem som lämningar av byggnader och föreslagit att de haft en funktion vid förfädersdyrkan, begravningar och/eller initiationsriter. Andra ser dem som gravmonument som getts en symbolisk form av långhus. Längs åsen är fyra sådana "kulthus" registrerade, samtliga med gravar i omedelbar närhet. Läget invid ett vägstråk har de gemensamt med övriga kända anläggningar av detta slag i länet.

Under bronsåldern torde också flertalet hållristningar ha tillkommit. Inom området finns ett antal block med skålgropar, i huvudsak linjärt belägna längs dalsidorna. Skålgropsblocken har som regel inga spektakulära lägen utan ligger ofta tämligen undanskymt och består bara av enstaka eller några få skålgropar på varje plats. Äggastenarna vid Heaby i söder är ett undantag. På takhällarna till en raserad hållkista är närmare 300 skålgropar och rännor inknackade. Till skillnad från de övriga skålgropsblocken, som närmast har karaktär av territoriemarkeringar måste Äggastenarna tolkas som en plats av större rituell betydelse.

Gravfält med flacka stensättningar söder om Johannishus skola.
Foto Thomas Persson.

Kraterröse vid Östra Vång.

Kulthus på åsen Söder om Kasakulle.

Gravröse vid Ormastorp.

Äggastenarna vid Heaby.

Foto Thomas Persson.

Kasakulle gravfält ligger cirka 400 meter sydost om byn.
Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Mikael Henriksson

Vång som historisk by med en förhistoria

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR HAR PÅ BARA NÅGRA ÅR ändrat vår uppfattning av byn Västra Vång och dess förhistoria. Byn har hittills kunnat spåras tillbaka till vikingatiden. Men de senaste årens utgrävningar visar att dess historia sträcker sig ännu längre tillbaka, ända till tiden runt Kristi födelse. Den nya kunskapen talar för att platsen har varit ett viktigt centrum under järnåldern.

Hur en bys historia beskrivs beror inte minst på vilka källor vi väljer att studera. Kyrkböcker, bouppteckningar och andra handlingar i våra arkiv redovisar vilka människor som har haft en koppling till byn från 1600-talet och framåt. Kartorna speglar förändringar i hur man har använt markerna till odling, bete, hustomter och så vidare. Byborna har egna minnen om och från platsen och kan också berätta sägner och myter om en mera avlägsen tid.

Naturen är också en viktig källa till kunskap om landskaps- och byförändringar. Genom att ta prov av pollen som har bevarats i marken kan man studera hur växtligheten har förändrats och hur människan har påverkat sin närmiljö. Enstaka föremål som har bevarats i hem och på museer berättar sin historia om bylivet genom tiderna.

Arkeologin har först i sen tid på allvar kunnat bidra till bilden av byn Vång. Man kan fråga sig vilken bild av bygdens förhistoria som Vångs invånare hade innan grävningar påbörjades här för tio år sedan. Ganska säkert skulle de flesta då ha refererat till gravfältet Kasakulle, cirka 400 meter sydost om den moderna byn. Gravfältet är ett konkret bevis på byns plats i historien. Här finns olika typer av stensättningar, runda gravhögar, skeppssättningar, resta stenar och treuddar. Allt som allt syns här idag spår efter 85 gravar. Västra Vång fanns redan på den arkeologiska kartan, inte minst genom den silverskatt som påträffades i byn år 1865 och som kallas Johannishus-skatten.

Under medeltiden utgjorde Vång tillsammans med fem närliggande byar en domän under kyrklig förvaltning genom det så kallade Elleholms slottslän. Byn utmärker sig annars inte på något sätt mer än att den på 1600-talet, med sina 9 gårdar, var socknens och till och med häradets största by. Vång kom att ingå i Johannishus fideikommiss, och då byn endast storskiftats 1816 går det lätt att känna igen dess grundstruktur från 1680-talet och fram till idag.

Petter Geddas geometriska karta från 1688.

I Johannishusskatten ingår
silvermynt, silversmycken,
hacksilver och ett runt
smycke av guld.
Foto Sören Hallgren, Statens
historiska museum.

Johannishusskatten

Skatten är en av de största vikingatida silverskatterna som man har funnit inom det nuvarande Sveriges gränser. Exakt var den hittades råder det delade meningar om. I samband med att den skickades till Stockholm 1866 författades följande brev från landskansliet i Karlskrona:

Till Kongl: Witterhets, Historie- och Antiqvitetsakademien.
Sedan herr Grefven och Riddaren af Kongl.Nord Stjerne orden
Hans Wachtmeister här aflemnat en mängd mynt och prydnader af silfver jemte åtskilliga bitar af silfver, tillsammans vägende fjorton skålpund 65 ort samt ett smycke af guld vägende omkring 6 ort, hvilket allt, nedlagt i ett kopparkärl, funnits i jorden vid odling af en något stenig plan, belägen inuti en åker å egorna till fideikommissegendomen Johannishus å Hjortsberga socken af Medelstads härad, så få Landshöfdinge Embetet till Kongl: Majt och Kronan för inlösen hembjuda samma fynd, hvilket med dagens post afgår i serskild, till Eder adresserad paket. När fyndet påträffades, var förberörde kopparkärl helt och hållet förmultnadt, så att det vid upptagandet sammanföll.

Carlskrona å Lands Kansliet den 10 Januari 1866.

På Landshöfdinge Embetets vägnar

O R Hammar Harald Abelin

Delar av skatten kom att hamna i olika samlingar, både privata och på museer. Det mesta av materialet finns idag på Statens historiska museum och i Kungliga myntkabinettet. Skatten är stor, den totala vikten ligger på 6 240 gram och den är märkvärdig på flera sätt. I skatten ingår närmare 4 200 silvermynt. Där finns även silversmycken i form av bland annat korsformiga hängen, armband och halsband, en del hacksilver samt ett runt smycke av guld. Mynten var delvis sammanlänkade i form av kedjor. Skattens äldsta delar utgörs av islamiska mynt från slutet av 800-talet. Utifrån det yngst daterade myntet drar forskarna slutsatsen att skatten slutgiltigt har lagts ner strax efter 1120. Mynten uppvisar en stor geografisk spridning med flera olika myntningsorter representerade. Skatten speglar ett betydande handelsutbyte kring Östersjön och täta kontakter mellan Sydsandinavien och kungarikena i främst nuvarande England och Tyskland. Den innehåller fler västeuropeiska mynt än någon annan

Hästen Pelle och Martin Olsson.
Foto privat.

2014 tillvaratogs inte bara arkeologiska märkligheter på kullen i Vång utan även en hästsko som ser ut att ha passat en ardenner.

vikingatida silverskatt i Sverige. Smyckenas utformning och ornamentik pekar även på kontakter i andra väderstreck. Här finns stillement som är typiska för området kring Finska viken, men också slaviska inslag från trakterna söder om Östersjön.

Skatten läggs ner i jorden under ett skede med stora samhällsförändringar. Regionen integreras successivt i det framväxande danska kungariket. Detta sker under vikingatiden i konkurrens med sveaväldets maktambitioner. Det är ännu oklart hur samspelet bygderna emellan såg ut i järnålderns Blekinge. Därför är det svårt att bedöma när den danska centralmakten slutligen har överhöghet här. Källaget är inte heller det bästa från denna tid, och förhoppningen är att den framtida arkeologin kommer att kasta nytt ljus på frågor kring områden, gränser och befolkningens sammansättning – och deras möjligen skiftande lojaliteter.

Skatten påvisar förutom en lokal rikedom sannolikt baserad på traditionell handel, också en övergång till en ny ekonomi med pengar som betalningsmedel. Det välstånd vi kan läsa ut av de arkeologiska fynden berättar att Vång mot slutet av vikingatiden var ett maktcentrum. Här fanns mäktiga personer som hade kulturella, ekonomiska och säkert även politiska kontakter med omvärlden. Hur Vångaristokratins kontaktytor såg ut vet vi inte, men dess makt bör ha accepterats både av den lokala befolkningen och av kringliggande regioners makthavare.

Vi vet inte om Vång senare, under medeltiden, har ingått i ett mindre godsbestånd, men det kan vara så. Byn och dess grannar omnämns nämligen som en del av Elleholms slottslän. Denna tillhörighet skulle kunna vara en kvarleva från Vångboplatsens storhetstid, men sammanhangen har under århundradena fallit i glömska.

Kullen med den troliga kultplatsen har under lång tid efter järnålder och medeltid inte ens dugt till åker utan istället fått tjäna som grustäkt och betesmark. Det finns gamla berättelser bevarade kring kullen men de innehåller inga ledtrådar till den tidiga historien. En person som växte upp i byns närhet berättar om höjden som barnomens källbacke. Vissa andra minns framförallt att det var här en stor ardenner gick och betade vid 1900-talets mitt, därav namnet "Pelles hage".

Arkeologi i Vång 2004–2009

De allra flesta arkeologiska utgrävningar som görs i Sverige sker med anledning av vägbyggen, husbyggande, eller andra typer av exploatering. Vångprojektet tog sin början år 2004 med den utredning Blekinge museum gjorde inför Karlskrona kommuns exploatering i området. I höjd med Vång, på den östra sidan av Tvingvägen, skulle ledningar grävas ner och pumphus byggas för kommunens vattenreningsprojekt. Söschaktningar med grävmaskin genomfördes, och de första arkeologiska spåren under matjorden verkade lovande. En koncentration av sotiga fläckar efter stolphål, härdar och gropar samt ett större avfallslager antydde en permanent boplats av något slag. Med de fynd som påträffades stod det ganska snart klart att spåren borde härröra från järnåldern. Hittills hade ingen järnåldersboplats av denna omfattning undersökts. Mycket av landskapets järnåldershistoria hade präglats av gravfält, runstenar, lösfynd, båtgraven i Augerum och brakteatrarna i guld från Senoren och Tjurkö.

På en järnåldersboplats är de vanligaste fynden keramikskärivor från förvaringskärl, djurben från slakt och hantverk, vävtyngder och sländtrissor från textilhantverk och järnslag från järnframställning. Fynd som sticker ut från det vanliga upptäcktes tidigt i Vång. Där fanns påfallande många vapen liksom enstaka glasbägarfragment. När den första keltiska masken av brons sedan hittades samma höst,

”Det första Gösta hade lagt märke till var fyndets negativa avtryck i den upplästa jordtuvans undersida. När han sedan tittade ner i den grunda nedgrävningen hajade han till. Han kände sig närmast betraktad från gropen. När han ringde till Mikael borta i arbetsboden, kunde han inte dölja sin upphetsning. ’Du måste nog komma hit...det är ett ansikte...’”

Bilder från utgrävningen 2004. Till vänster den första bronsmasken som arkeologerna hittade och till höger ett schakt, öster om Tvingvägen. De mörka färgningarna är spår efter härdar, stolphål och gropar. Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

På åkermarken söder om platåläget finns mestadels spår efter hus. Närmast Tvingvägen tycks dessa gå att datera till århundradena efter Kristi födelse och fram till 600–700-tal. Upp mot den nutida byn hör spåren från husen snarare hemma i vikingatidens 800- och 900-tal. Norr om kullen, i sluttningen mot den idag närmast utdikade våtmarken, verkar det som om hantverk bedrivits i nästan industriell skala under olika perioder. Järnframställning har här kunnat dateras till tiden kring Kristi födelse. Grävning i den moderna bytomten har gett blandade resultat som spänner från 700-talet till 1400-talet. Endast ett fåtal lösfynd fanns inledningsvis att tillgå från kullen i boplatsens mitt, och dessa gav tills helt nyligen ingen klar bild av hur delområdet kunde sättas samman med bilden av den övriga boplatsen.

Fynd som stack ut från det vanliga upptäcktes tidigt i Vång. Där fanns påfallande många vapen liksom glasbägarfragment. På bilden spjut- och pilspetsar av järn.

stod det klart att det här rörde sig om en boplats som var något utöver det vanliga. Plötsligt fanns här en antydning om att i Vång fanns spår efter människor med makt och stort inflytande.

Några mindre utgrävningar under 2007 och 2009 visade sig vara viktiga för den fortsatta förståelsen av byns äldre historia, men även för tolkningen av hur stor järnåldersboplatsen har varit. Dalgången är vid Vång ganska flack, och dagens by ligger i övergången mot den högre, mer blockrika terrängen i väster. Den förhistoriska boplatsen koncentreras till ett fyra till fem hektar stort område i dagens åkermark. Topografin inom själva boplatsen präglas mycket av kullen mellan dagens by och Tvingvägen. Boplatsen har legat runt detta höjddparti, och det verkar som om olika typer av aktiviteter under skilda tidsperioder har koncentrerats till olika områden i närheten.

32 glasskärvor som kan tillhöra samma kärl, en grön klotbägare med yttre mynningsdiameter 79 mm.
Foto Charlotte Fabech.

Arkeologi i Vång 2011 och framåt

Redan vid de första årens utgrävningar kunde konstateras att en tidigare okänd järnåldersboplats hade påträffats. Här fanns inte bara en kontinuitet tillbaka till vikingatiden, utan ända till århundradena kring Kristi födelse. Dessutom fanns fynd som speglade maktfunktioner i ett lokalsamhälle med långväga kontakter med omvärlden.

De grävningar som hade satts igång som en följd av Karlskronas vattenreningsprojekt var avslutade. Därför krävdes en annan inriktning för att bilden av det äldsta Vång skulle kunna förtydligas. Här användes nu icke-förstörande undersökningsmetoder som magnetometer och georadar inom vissa delområden, och metalldetekteringar på boplatsen. Seminariegrävningar, det vill säga praktisk utbildning med arkeologistudenter, genomfördes 2012 och 2013, i samarbete mellan Blekinge museum och Södertörns högskola. Även publika grävningar för allmänheten skedde parallellt med seminariegrävningarna. Resultaten av dessa grävningar – framför allt på höjdpartiet i boplatsens mitt – har lyft hela platsens forskningspotential till en nivå som tidigare var otänkbar.

Ickeförstörande prospekteringar.
Lasse Winroth mäter med georadar och
Glenn Envall med magnetometer.
Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Arkeologistudenter från Södertörns högskola deltog i utgrävningarna som ett led i sin utbildning. Här studerar de en matlagningsugn tillsammans med fil.dr. Torbjörn Brorsson och lektor Björn Nilsson.
Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

I de publika grävningarna deltog amatörarkeologer från Blekinge fornminnesförening och Kronobergs arkeologiska förening.
Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Foto Blekinge museum/Arwo Pajusi.

Nyss framgrävda fynd.

Foto Patrik Johansson.

Foto Blekinge museum.

Vardagliga föremål hittade på boplatsen.

På bilden ovan hängbryne, eldslagningsten, hänkel till kärl, knivar, borrar och verktyg för skinnarbete. På bilden till höger dekorerad keramik från romersk järnålder till vikingatid. Nedan ett betsel.

Framrensade stengrunder på kullen. Foto Blekinge museum/Lars Sternefält.

Vid utgrävningarna på kullen påträffades ett flertal avgränsade områden som kan liknas vid platåer. De kan ha förstärkts, vilket antyds av diskreta terrasskanter som löper i olika riktningar. Under matjorden, liksom på georadarns kartbilder, framträder ett antal linjära stenstrukturer. De är vällagda och verkar delvis rama in markytor där man har röjt bort sten. Då grävningarna på platsen inte har avslutats, är det ännu för tidigt att säga om stengrunderna är byggnadslämningar, avgränsningar eller gravar. Mycket talar för att det är en kombination av detta. Att kullen tidigt har tagits i anspråk har kunnat bekräftas genom en kol 14-datering av en havrekärna. Den visade sig vara cirka 2 700 år gammal, vilket röjer aktiviteter på platsen redan under bronsålderns slutskede och den äldsta järnålderns början. Fynden från platån; guldgubbar och brons från rituella kärl, glas- och keramikbägare samt kremerade ben talar för att religiösa aktiviteter skett här under en lång tidsperiod. Vi får vara försiktiga med att dra för stora slutsatser av detta men tolkningen att det rör sig om en kultplats är inte obefogad.

Fynden från kullen stämmer i tid överens med dem från den övriga bosättningen, och vi ser genom dem åter en kontinuitet från åtminstone romersk järnålder till vikingatidens slut. Vid den senaste grävningen på kullens platå fann man att människorna här under sen vikingatid delvis hade täckt över det centrala fyndområdet med ett siltigt (finkornigt) jordlager. Denna medvetna handling kan hänga samman med ett slutgiltigt övergivande, en slags begravningshandling av platsen med allt vad den stått för under närmare tusen år av makt- och religionsutövning.

Sädskärnor som daterats genom kol-14.

Gundestrupkitteln hittades på Nordjylland i Danmark. Den är tillverkad av silver och kommer från det keltiska området. Bilderna på utsidan föreställer keltiska gudar med ögon av inlagt glas. Relieferna på insidan visar jakt- och offerscener. I botten finns en stor liggande tjur i relief. Daterad till mellan 300 f. Kr till 300 e. Kr. 42 cm hög, 69 cm diameter. Kitteln finns på Nationalmuseum i Köpenhamn.
Foto Kitt Weiss, Nationalmuseum

Mikael Henriksson

Ädla metaller och en helgad plats – perspektiv på "arkeologiska skatter"

INOM DEN KELTISKA KULTURSFÄREN ANVÄNDES på 200–300-talen före Kristus stora bronskärl och smyckade kittlar i sociala och rituella sammanhang. Denna sedvänja tycks ha spritt sig till germanskt kulturområde i Nordeuropa och Sydsandinavien vid vår tideräknings början. Inte minst från nutida danskt område finns ett flertal fynd av bronskärl med den magnifika Gundestrupkitteln som det tydligaste exemplet. Hur kittlarna har använts kan säkert ha skiftat både geografiskt och över tid. Kopplingen till religiösa handlingar tycks dock vara genomgående, liksom en önskan att knyta och upprätthålla sociala band mellan levande – men även närma sig de döda och den andra sidan. I riterna ingick säkerligen intagande av drycker från de heliga kittlarna. Förutom att drycken hade en mentalt stärkande och helande effekt, kunde den försätta dem som drack i ett annat tillstånd. Detta möjliggjorde inblickar i och rentav tillträde till en annan verklighet. De mentala resornas erfarenheter och spådomskonsten blev verktyg för samhällets överlevnad och det sociala sammanhanget utgjorde en bas för en bibehållen, intern stabilitet och harmoni.

Norr om romarriket bodde germanska stammar som romarna kallade barbarer. Det första mötet som romarna hade med dem var i slutet av 100-talet f. Kr. då stammar som kelter, kimbrer och teutoner utsatte romarriket för plundringståg. Den romerske historikern Strabon skildrar hur kimbrerna, uppsökte den romerske kejsaren Augustus för att visa honom sin vördnad. Enligt romerska historiker bodde kimbrerna på den halvö som vi idag kallar Jylland.

"De [Kimbrerna] överlämnade till kejsaren som gåva sin allra heligaste kittel med vädjan om vänskap och tillgift för sina överträdelser."

Strabon Geographica, bok VII kapitel 2.
Översättning Marianne Görman

Fragment av bronskärl med nitar och tydliga detaljer som handtag och knoppar.

Bronserna i Vång

I bronserna från Vång möter vi ett flertal gestaltningar, vilka med stor sannolikhet hör hemma i gudavärlden eller mytologin. Rimligen har de flesta av de skulpterade objekten en gång kommit till våra breddgrader som prestigefulla gåvor, genom handel eller rent av plundring. I Vång har mängder av olikartade bronsfragment tillverkatagits i samband med grävningarna 2012 och 2013. Det rör sig om större och mindre stycken från flera olika bronskittlar. Fragmenten kan ibland identifieras som tydliga detaljer som till exempel handtag, knoppar eller utsmyckningar i form av huvuden. De sistnämnda har då suttit fastnitade på kärkens utsidor. I flera andra fall kan man endast sluta sig till att det rör sig om fragment av bronskärl. Fem av de sex huvuden och byster som påträffats i Vång har hittats inom en meters radie. Den sjätte hade, sannolikt av plojen, förflyttats 20 meter bort från de övriga.

Fyra masker av brons har hittats i Vång. De dateras till århundradena kring Kristi födelse och kan kopplas till den keltiska kultursfären. Masken längst ner till vänster kan möjligen vara tillverkad lokalt. En av dem har ett bevarat öga av blått glas. Höjd 7,5 -8 cm, bredd 5-6 cm.

Huvuden av brons.
Övre 8 cm hög och 4 cm bred.
Nedre 4,5 cm hög och 3,6 cm bred.

De fyra maskerna av brons visar alla upp drag som var stiltypiska för den keltiska kultursfären. Det mänskliga huvudet i sig självt var heligt för kelterna, och därför försågs små och stora föremål med skulpterade ansiktsmasker och huvuden. På några platser i Europa finns rester efter keltiska tempel som bär spår av huvudkulten. I enstaka fall var dessa till och med smyckade med mänskliga kranier. Frisyror och smycken har också keltisk karaktär. Hos våra masker syns detta genom hårflätorna och i synnerhet genom den typiska halsringen, den så kallade torquen. Studerar vi de fyra maskerna ser vi att de liknar varandra på flera punkter. Tre av dem är så lika att de verkar ha gjutits i samma verkstad. Den fjärde sticker däremot ut med ett antal annorlunda detaljer. Den påtagligaste skillnaden är ögonpartiet som är tydligare markerat och stiliserat på ett närmast naivistiskt vis. Torquen är i detta fall dessutom inte fastnitad i ett genomgående hål, utan i stället en del av det helgjutna objektet. En försiktig tolkning är att den stilmässigt avvikande masken sannolikt tillverkats mer lokalt och att den även är något yngre än de övriga tre.

Av boplatsens bägge bronsbyster är den ena välskulpterad och i en stil som pekar på ett ursprung i någon av de romerska provinserna under 200-talet e. Kr. Den mindre bysten har ett uttryck som snarast leder tankarna till att den kan vara tillverkad i Skandinavien.

Masken med de annorlunda ögonen och den mindre av de båda bronsbysterna kan uppfattas lite som "katt bland hermelinerna". Vi kan frestas att avfärda dem som kopior av något "äkta". Vänder vi på begreppen är det dock snarast de som är att betrakta som viktiga kulturbärare. De utgör nämligen unika representanter för kontaktytorna mellan ett centralt och ett mer perifert Europa för bortemot två tusen år sedan. Vångbronserna är beviset för en kulturell sammanflätning. Inte minst speglar de integrerandet av "den andres" uttryck och idéer i den egna, religiösa traditionen.

Hittills har 29 guldgubbar påträffats.
Två av dessa är fragmentariska.

Guldet i Vång

Under senantiken letade sig guldet upp till Skandinavien på olika sätt. Det kunde ske i form av prestigefulla gåvor hövdingar emellan eller som byte från plundringståg. I de fall skandinaver tjänstgjort som soldater i romarnas tjänst, vände de hemåt med sin lön, sin sold, i form av klingande guldmynt. När de till slut nådde hemtrakterna, smältes guldet ofta ner och omformades till högklassiga smycken och konstföremål. En stiliserande och närmast abstraherande utveckling syns till exempel hos de folkvandringstida så kallade guldraketterna, guldmedaljonger med bild på ena sidan. Förlagor var porträttlika återgivningar av romerska och bysantinska kejsare på mynt och medaljer. Århundradena efter Västroms fall skedde en fortsatt utveckling av konstidealen i Skandinavien. Inflödet av guld avtog, men metallens sociala och rituella status kvarstod med all tydlighet.

Under 500-talet e. Kr. framställs en ny typ av guldfigurer. Dessa foliefigurer, kallade guldgubbar, är ett fenomen som idag kan knytas till ett fyrtiotal platser i södra Skandinavien. Oftast finns det bara en eller ett par stycken på varje plats, men vissa fyndorter utmärker sig genom stora mängder figurer. Inte sällan kommer fynden på boplatser som forskningen tror har haft en viktig roll för religion och maktutövning under århundradena kring 600 e. Kr. Drygt 3 100 guldgubbar har påträffats i Skandinavien. Av dessa har 2 600 hittats vid den gamla boplatzen Sorte Muld på östra Bornholm. Uppåkra utanför Lund är ett annat tydligt exempel på en plats för både sakral och världslig maktutövning under järnåldern. Här har guldgubbar påträffats i resterna av en kultbyggnad som använts under flera hundra år, och platsen som sådan har utgjort en central ort för en större region.

Traditionen med guldfoliefigurer verkar ha nått sin kulmen under 600-talet, men på vissa håll tycks den ha fortsatt in i vikingatid. Trots att en stor del av figurerna föreställer kvinnor men även mer svårbestämda väsen och i undantagsfall även djur fick föremålstypen på 1700-talet namnet guldgubbar. Med största sannolikhet har de en koppling till makt och religiösa riter. Figurerna är inte mycket större än en fingernagel och närmast lövtunna.

Guldtelar och fragment av guldsmycke med filigrandekor, tillverkat i sydöstra England. Verklig storlek mellan 0,8-1,5 cm.

På guldgubbarna kan man se den tidens mode både vad gäller frisyr och kläder.

Motivet är ofta präglat i metallfolien, ibland är figurerna utskurna eller ristade. Det präglade motivet har förts över med hjälp av en stämpel i brons, som består av två delar kallade patris och matris. De guldgubbar som är präglade från exakt samma matris/patris brukar kallas stämpelidentiska. Hittar man stämpelidentiska figurer på olika platser kan man med säkerhet belägga en direktkontakt mellan respektive bygder under denna del av järnåldern. Guldgubbarna belyser i synnerhet kontakter mellan aristokratiska miljöer och de kultplatser som sannolikt varit förbundna med dessa maktkonstellationer. Kanske var guldgubbarna som vissa forskare menar ett slags tempelpengar, och de är då att betrakta som rekvisita och belägg för riktade offerhandlingar, vilka skulle infria givarens önskemål till de högre makterna. Kopplingen till lämningar av kulthus tyder i viss mån på att de fästs inne i dessa byggnader – kanske på templets takbärande träpelare.

Guldgubbarna brukar delas in i familjer efter motiv. Idag finns allt som allt omkring 600 olika guldgubbemotiv dokumenterade. Ofta har de som har skapat guldgubbarna använt sig av ett bildspråk, som knyter an till såväl samtida europeiska furstehov som till ett tidigkristet bildspråk. Parallellt framträder en bildvärld som bär spår av en förkristen religion och mytologi. Studier av guldgubbarnas bildvärld knyter ofta an till detaljer som kan berätta om det dåtida samhällets sociala, ekonomiska och religiösa sidor. Dräktskicket kan spegla såväl profan som sakral makt. Guldgubbarna bär ofta förnäma kläder som exklusiva pälskappor, kaftaner, fotsida klädnader och tunikor – modeinfluenser som kan följas ner i centrala och östra Europa. Detsamma gäller frisyrernas utformning och hårmodet. Exempelvis kan de manliga guldgubbarnas ibland nobla hårsvall betona värdighet och makt precis som var fallet hos den tidigmedeltida frankiska kungasläkten Merovingerna. Flera av guldgubbarna har försetts med attribut, på samma sätt som vi ser i den kristna bildvärdens helgonbilder och pilgrimsmärken och hos hedniska gudar. Attribut kan vara dryckesbägare, stavar eller spiror, klubbor och svärd. Det man bär på knyter an till figurens betydelse eller särskilda historia. Man kan även studera guldgubbarnas kroppsspråk. Hållningen och hur figurerna håller sina armar och händer bär på en symbolik som går tillbaka till både antikt och tidigkristet symbolspråk.

Eketorp B.

Sorte Muld 195.

Eketorp C.

Hittills har 29 guldgubbar hittats på boplatsen i Vång. Merparten av dessa är påfallande hela, och uteslutande gjorda av guld med en renhet på omkring 90 procent. Den totala vikten uppgår endast till 2,96 gram. Samtliga guldgubbar från Vång är präglade så som beskrivits tidigare. De är alla enkelfigurer, och här finns inga av de så kallade kärlekspar som framför allt är vanliga på fyndplatser längre norrut i Skandinavien.

Vi kan idag särskilja tretton olika figurtyper i Vång. Ungefär lika många kvinnor som män kan identifieras bland bilderna, men en betydande andel är av olika anledningar svårare att könsbestämma. Stämpelidentitet har kunnat påvisas i tre fall. Den långhårige guld-gubben som verkar balansera på sina täspetsar kallas sedan tidigare "Eketorp B", och den är känd från Vång i två exemplar. Fyra exemplar finns av den frontala kvinnofiguren "Eketorp C", och figuren "Sorte Muld 195" har hittills kunnat beläggas genom ett exemplar. Således finns påvisbara direktförbindelser mellan Vång och både Öland och Bornholm.

Innan mer omfattande grävningar har utförts i Vång är det svårt att med säkerhet säga något om guldgubbarna och deras relation till platsen. Sett till figurernas antal, skick och fyndplatsens karaktär, är det rimligt att se Vång som en plats där man faktiskt både tillverkade och på ett eller annat sätt också använde guldgubbar.

Tempelberget i Vång

Den kulle som tronar i Vångboplatsens mitt kallas på 1816 års stor-skifteskarta "Bjelke kulle". Vi vet inte hur långt tillbaka denna benämning använts, inte heller om den har samband med de funktioner och ritualer som varit kopplade till platsen under det första årtusendet efter Kristus. Det sakrala landskapet kan ibland annars spegla gammal religionsutövning genom dess kvarlevande namn på åkrar, tegar och impediment inom byarnas ågor. Samma skifteskarta benämner markstyckena direkt norr om kullen som "Wi åkers ängarne". "Vi" är en beteckning för en kultplats från den yngre järnåldern. Att Vång har haft ett sådant "vi" är inte orimligt med tanke på platsens majestätiska placering i landskapet och de fynd och lämningar som hittats uppe på kullen.

Mycket väntar fortfarande på att bli utforskat. Ännu kan vi inte säga om boplatsen vid Vång var en centralort av liknande typ som exempelvis Uppåkra vid Lund. För att järnåldersboplatser ska kunna förknippas med centraliserad makt- och religionsutövning, brukar man ofta ställa som krav att vissa speciella fynd skall ha påträffats. Vång lever upp till flera sådana kriterier. Det mest unika med Vångboplatsen är förstås den till synes välbevarade del av fornlämningen som ligger på den flacka platån. Redan våra inledande grävningar liksom undersökningar med så kallad georadar på kullen, har visat på betydande spår som ligger dolda under dagens markyta. Det är frestande att tolka dessa i det närmaste arkitektoniska lämningar som rester av byggnader som använts inom den förkristna kulten. Om det visar sig stämma, finns det i Vång en unik kontinuitet av utövad kult från äldre romersk järnålder och ända in i sen vikingatid. De speciella och koncentrerade fynden understryker sådana hypoteser. Med koppling till en möjlig byggnad framträder en bild av en tempelskatt, med ståtliga objekt som med tiden har fragmenterats till ett svårtolkat pussel. Exakt vad de hade för funktion i Vång och hur länge de har brukats, vet vi inte i nuläget. Kanske kom de efter hand att betraktas som bevarade traditionsbärare, långt efter det att kulten ändrat inriktning och föremålen förlorat sin ursprungliga funktion. De påträffas nämligen i samma lagernivå som fynd som kan dateras ända fram till omkring år 1100 vilket ytterligare öppnar för frågor kring kontinuitet och platsens funktion genom århundradena.

Den sent hedniska religionen påverkades av kristendomen och av centraleuropeisk tros- och maktutövning. Under sen vikingatid och tidig medeltid växer bygden successivt in i den nya samhällsformen. Den nya kristna härskarideologin konsoliderar sig mer och mer, och så småningom verkar Hjortsberga by ta över Vångs roll som kult- och maktcentrum. Trots att boplatsens betydelse minskar och Vång blir en by bland alla andra upphör inte området kring kullen att vara viktigt som ett sakralt landskap. Gravfältet Kasakulle knöt fortsatt an till en äldre historia med sin gamla världsbild och religionsutövning, och så sent som på 1940-talet upptecknades en fantasieggande folktradition om en sjunken kyrka i Vång. Bygden fortsätter att ha en stark ställning med ett sockencentrum vid kyrkan i Hjortsberga by, en avrättningsplats och hela Blekinges landsting. Detta är en central och betydelsefull bygd under hela medeltiden och därefter. Sannolikt gav minnet av Vång länge en legitimitet åt både profan och sakral maktutövning i landskapet. Ronneby, som i det medeltida Blekinge var den mest betydande orten kunde i så fall med all rätt luta sig mot en traditionstyngd historia i det närliggande omlandet vid Johannishusåsen.

Med undantag av runstenen vid Björkertorp är det en skriftlös järnålderskultur som möter oss vid Johannishus och Listerby åsar. Det innebär dock inte att den tidens religion och ideologi är stum. Fragment av ett sakralt landskap finns att studera i Hjortsberga socken, och kanske är det kunskapen om detta som utgör bygdens största skatt. Gravar, vägar, samlingsplatser och bebyggelse samspelar med de av naturen givna förutsättningarna och dess ibland monumentala formspråk.

Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Skillnaderna i uttryck kan säkert knytas till ursprung, men vi bör vara försiktigare med att tala om "fint" och "fult" eller om dåliga kopior.

Kerstin Cassel

Vång i världen – världen i Vång

DET ÄR NOG MÅNGA SOM TÄNKER SIG ATT FORNTIDENS MÄNNISKOR var relativt platsbundna och lokalt förankrade, speciellt i jämförelse med dagens globala resenärer. Men att vi reser längre och snabbare hindrar inte att det utan tvivel är en förenklad bild av utvecklingen. Arkeologens källmaterial – ting, monument och landskap – visar i stället på att långväga kontakter och vidsträckta nätverk har funnits i alla tider. Migrationer, resor och förändringar i dess spår hör inte bara till vår egen tid. Vång, som idag är en okänd ort för de flesta, är en utmärkt utgångspunkt för att studera kontakter. Under lång tid i förhistorien var kullen en central punkt i landskapet, och spåren till och från Vång pekar i många riktningar. Det gäller också de masker och statyetter i brons som påträffats vid olika tillfällen. Det behövs inte en specialist för att konstatera att huvudena och maskerna i brons har olika bakgrund. Maskernas ansikten är stiliserade och platta, och brukar kopplas till en keltisk kultursfär, medan brons huvudena (speciellt ett av dem) har utmejslade realistiska drag. De två huvudena skiljer sig också åt, och det ena har beskrivits som en grövre kopia, kanske tillverkad lokalt, medan det andra som för de flesta av oss framstår som vackrast betecknas som romerskt. Skillnaderna i uttryck kan säkert knytas till ursprung, men vi bör vara försiktigare med att tala om ”fint” och ”fult” eller om dåliga kopior. Konst- och utbildningsideal är kulturella konstruktioner, och bakom huvudenas olikheter kan också finnas andra förklaringar än dålig stilkänsla eller sämre hantverkare. Fantastiskt är hur som helst att bronsmasker och huvuden har slutat sina liv på en okänd kulle på Blekinges landsbygd. Det om något borde få oss att fundera över hur föränderligt samhället är – det som igår var en central mötesplats är idag ett kulturlandskap som minner om äldre brukningsorganisation.

Fynden från Vång visar på aktiviteter under lång tid – åtminstone under tusen år. Det är något man måste hålla i minnet när vi ska förstå hur platsen använts. Världen genomgick enorma förändringar under den tiden, och det finns inte något enkelt sätt att besvara vad

De röda punkterna visar platserna där mynten från Johannishusskatten tillverkats.
Karta Blekinge museum/Stefan Flöög.

Vångkullen var för sorts plats under hela denna tid. På kontinenten hade exempelvis romarriket hunnit växa fram och försvinna och ersättas av Frankerriket, i öst hade det rusiska riket utvecklats och i sydost fanns det Bysantinska riket. Och när Vångkullen övergavs var de nya världsreligionerna kristendom och islam etablerade i Europa.

Samtidigt med de tidiga spåren vid Vång och huslämningarna på öster sida om kullen så dominerar det romerska riket händelserna på kontinenten. Ambitioner fanns att utöka riket norr ut men expansionen misslyckades, och gränsen *limes* utgjordes under lång tid av floden Rhen i norr. Föremål från romarriket är inte så sällsynta i Skandinavien, de utgörs bland annat av olika typer av dryckesbägare i brons och glas.

Tiden mellan 400–550 e. Kr. benämns folkvandringstid efter de stora samhällsförändringar som sker på kontinenten. Romarriket splittrades och kvar stod det östromerska riket, och i väst grundas frankerriket. Kristendomen sprids och den frankiske kungen Klodvig låter döpa sig. Det frankiska riket expanderade under Karl den store, samtidigt som det under 700-talet framträder ytterligare en maktsfär när islam etableras på den iberiska halvön. I Norden känner man förstås till de nya religionerna, men det tar ytterligare några hundra år innan kristendomen får fäste. Detta är viktigt att hålla i minnet. Även om materialet talar om täta kontakter mellan Skandinavien och omvärlden under årtusenden, innebär det inte att vi kan förutsätta att föremålens användningsområden och betydelser är de samma. Med all säkerhet skiljer sig föreställningsvärldarna stort åt, och man sätter in tingen i nya sammanhang.

När man slutligen lägger ner den stora silverskatten i Vång någon gång efter 1120 e. Kr. har kristendomen etablerats också i Skandinavien. Mynten i depån kommer från olika håll, men i likhet med denna typ av sena silverskatter dominerar mynt från västra Europa, även om några enstaka mynt också pekar på östliga kontakter. Vid denna tid har sjöhandeln kring Östersjön ökat i betydelse, och kanske är det orsaken till att Vång fortsättningsvis kom att spela en mer undanskymd roll i regionen.

Foto Blekinge museum/Mikael Henriksson.

Björn Nilsson

Vi vill mera! Vad vill ni?

DET ÄR INTE OFTA MAN BÖRJAR ARKEOLOGISKA PROJEKT med en utställning. I fallet med Västra Vång kändes det helt naturligt. Ingressen utanför den innersta arkeologiska kretsen har varit överväldigande stort, och det är sällan som arkeologiska föremål kan visas upp som konstverk i sig, verkliga skatter, klenoder. Utställningen av de spännande nyfunna föremålen var den bästa starten för oss – hur skall vi då fortsätta? Vad vill vi med Västra Vång? Fyndet på kullen ställer arkeologiska krav: publika, vetenskapliga, resursmässiga. Vi har börjat fundera. Redan hösten 2013 träffades forskare, politiker, museifolk, pedagoger, markägare, antikvarier och amatörarkeologer för att diskutera framtiden. Det var en bra början, och sällan har man sett en så brokig samling diskutera järnåldern i Blekinge!

Ett resultat av mötet i höstas var att alla enades om att platsen i Västra Vång skall undersökas först när vi verkligen har alla resurser som vi behöver. Resurser, det kan vara pengar, men i ännu högre grad gäller det att få tid, ha med sig rätt människor, ställa rätta frågor. Att finna de rätta sammanhangen. Vad är rätt sammanhang för Västra Vång? Vi tror att denna utställning är ett avstamp till andra, framtida sammanhang. Men det betyder också att vi lämnar vissa saker bakom oss, åtminstone för en tid.

Vi får lämna skatterna bakom oss. Framtida undersökningar av Västra Vång kommer fokusera på många andra källmaterial än guld-gubbar och bronsstatyer, vi behöver förstå platsen runtomkring och landskapet längs Johannishusåsen, kusten i söder och skogsbygden i norr. Det skall bli riktigt spännande.

HÄR PÅGÅR EN ARKEOLOGISK
UNDERSÖKNING.

VÄNLIGEN BETRÄD EJ SCHAKTEN!

FÖR INFORMATION KONTAKTA:
ARKEOLOG MIKAEL HENRIKSSON
BLEKINGE MUSEUM 0455-304986

Vi lämnar inomhusutställningen och beger oss utomhus. Järnåldern upplevs på ett annat sätt där ute, där kan man ganska lätt lära sig att se samband mellan byar, gravfält, vägar, gamla åkrar, ängar. Det skall vi hjälpa till med, inte bara genom skyltar. Nu, våren 2014, har vi börjat med studiecirklar för guider för att sprida kunskapen vidare till fler.

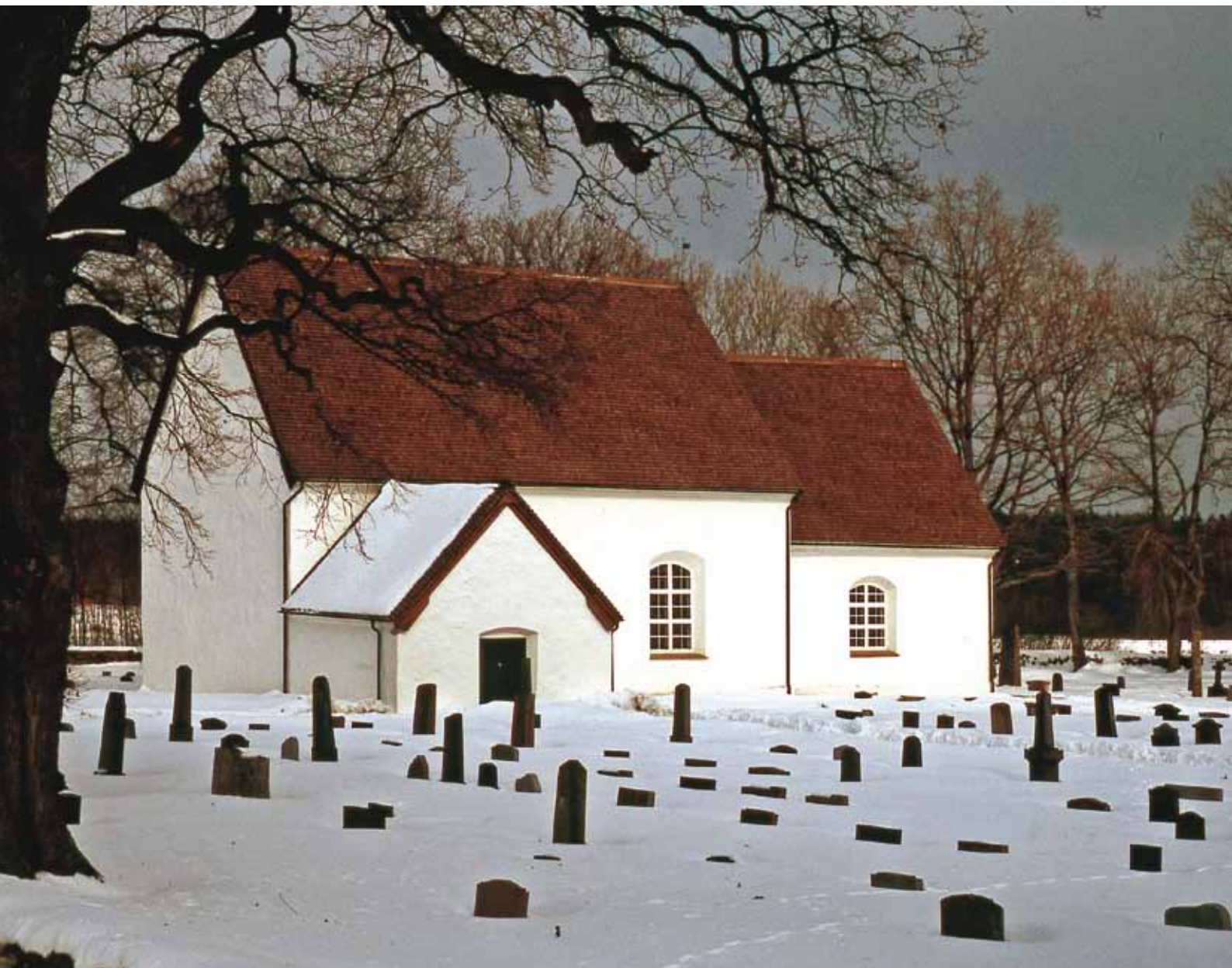
Vi lämnar också tryggheten i de enkla resonemangen för mer komplexa utmaningar, praktiska och teoretiska. Nu vill vi komma fram till nya och andra bilder av den blekingska järnåldern. Först kommer det att bli många, svåra svar på enkla frågor, därefter kommer frågorna att bli allt mer precisa, och även svaren.

Långsamt lämnar vi också det lite hemliga och det inneslutna. Vi önskar en öppen arkeologi i Västra Vång, så långt som det är möjligt. Vi vill visa hur de arkeologiska världarna tar form, hur vi arbetar, resonerar och vad allt resulterar i.

Ja, vad vill vi med Västra Vång? Och vilka är ”vi”, egentligen? Arkeologin i Västra Vång har från början varit ett samarbete mellan museum, amatörarkeologer, högskola och länsstyrelse. Och därtill Johannishus gods och de som brukar jorden, samt många andra som hjälpt och lyssnat. Många är de människor som kan säga: ”Vi har grävt järnålder på kullen i Västra Vång.” Det har varit väldigt lyckat och på den vägen skall vi fortsätta. Sommaren 2014 fortsätter vi gräva på boplatsen runt kullen. Under hösten får vi börja tänka mer konkret på hur man kan gå vidare.

Men redan innan dess är du välkommen att komma med förslag. Du kanske rent av själv kan något som du tror vi kan ha nytta av? Eller förfogar över resurser som kan knytas till projektet? Museet – och alla andra som redan är inblandade – klarar sig ganska långt. Men vi tror att vi kan nå ännu längre ju fler verkligt intresserade som vill följa med.

*Framtiden för arkeologin i Västra Vång
och området runt omkring är spännande.
Det är inte konstigt att vi vill mera!
Vill ni?*

Vy av Hjortsberga kyrka från sydväst. Foto Blekinge museum/Jonas Eckerbom.

Marit Anglert

Hjortsberga kyrka

VID MEDELTIDENS SLUT FANNS DET, FÖRUTOM ETT ANTAL KAPELL, 25 sockenkyrkor i dagens Blekinge. Hjortsberga var en av endast sex kyrkor som helt undgick rivning eller stora förändringar av de medeltida byggnadsdelarna under 1700-talet och 1800-talet.

Hjortsberga kyrka uppfördes några decennier in i 1200-talet och stod klar omkring 1250. Den bestod då av ett rakt avslutat kor med en inre absid och ett långhus. Spår kan ännu skönjas av ett brett västtorn som mycket väl kan ha uppförts vid samma tid. Det raserades redan under medeltiden.

Senare tillkom ytterligare byggnadsdelar. Utanför kyrkogården, nordväst om kyrkan står klockstapeln. Den omtalas tidigast 1665. Samma år nämns även vapenhuset som då beskrivs som ganska bristfälligt. Sakristian är uppförd 1770.

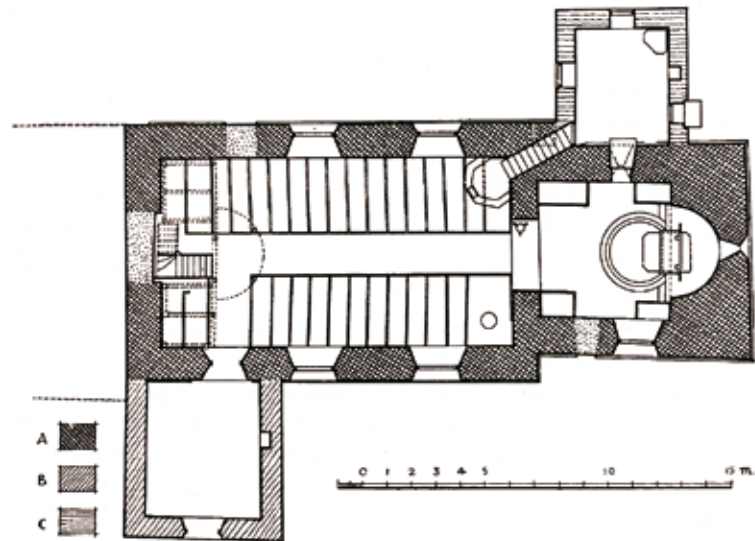
Kyrkans tillkomsttid är odiskutabel. Den bygger på entydiga dendrokronologiska analysresultat av prover från de ursprungliga ornerade takstolarna över kor och långhus vilka fixerar åren för trädens fällning till mellan 1230 och 1245.

Korformen finns endast i ett fåtal kyrkor i Skandinavien. De är främst koncentrerade till Kalmarkusten. Men planen återfinns också i Ramdala kyrka, men är då tillbyggd kring en ursprunglig absid, för att bära upp ett östtorn.

Sedan flera decennier tillbaka har forskningen visat att för merparten av kyrkorna som är uppförda under äldre medeltid, alltså före 1300-talet, finns byggaren att söka hos en elit bestående av kungar, biskopar eller lokala stormän/kvinnor. Tornbyggandet ska ses som en markör för att ge än mer tyngd åt denna elits närvaro. Därför är det rimligt att anta att en lokal storman/kvinna stått bakom kyrkobyggandet i Hjortsberga och att denne har hämtat den arkitektoniska förebilden och byggnadskunskapen från Kalmarkusten.

Enligt äldre kartmaterial skall Hjortsberga by legat helt skild från kyrkan. I dag uppfattas detta förhållande som ett starkt indicium på att byggarens storgård har legat invid kyrkan och att de bildat en egen bebyggelseenhet under äldre medeltid.

På grundplanen ses två ursprungliga fönsteröppningar i korabsiden. Det prickade murpartiet i väster markerar den igensatta tornbågen, öppningen mellan långhus och torn. Tornmurarnas lägen är delvis markerade. Planen är hämtad från Karin Anderssons artikel om Nättraby, Hjortsberga och Edestad kyrkor i Blekingeboken 1997.

Kyrkans interiör har inte genomgått några större förändringar sedan renoveringen på 1930-talet, då b.l.a.kaminen togs bort. Foto taget någon gång före renoveringen. Fotograf okänd. Repro från foto inlänat från Johannishus Gods.

Att uppföra en stenkyrka och anskaffa nödvändiga inventarier innebar stora kostnader för byggaren. Å andra sidan var avgifterna, som uppbars i samband med exempelvis dop och begravningar och senare tiondet, mycket inkomstbringande. Kyrkorna, tillsammans med kvarnarna, var de största inkomstkällorna för de tidiga kyrkoägarna. Intäkterna från Hjortsberga kyrka hamnade därför troligen i fickorna hos den lokale potentat, och senare dennes sfär, som stod bakom uppförandet av kyrkan

Av kyrkans inventarier har osedvanligt många medeltida träskulpturer bevarats. Den mest uppseendeväckande är en träskulptur föreställande en tronande helig biskop som finns på Statens historiska museum i Stockholm. Träskulpturen är ovanligt nog snidad av al och är ett arbete av enastående klass. Enligt forskare skall den ha utförts av en nordtysk mästare som kan ha varit verksam vid Lunds domkyrka på 1170-talet. Skulpturen är försedd med en relikgömma. Den helige biskopen har stått på ett altare, kanske i ett skåp. Vid altaret har mässor och personliga andakter förrättats. Denna helige biskop är en av de äldsta och finaste medeltida träskulpturerna som finns bevarade i Sverige och i Danmark.

Träskulpturen datering väcker frågan om det funnits en föregångare till stenkyrkan. Några konkreta spår av en sådan finns inte, men det är rimligt att det stått en träkyrka i omgivningarna. Var den legat och om det varit ett gårdskapell eller en sockenkyrka går inte att fastställa. Föregångaren kan ha legat på samma plats som den nuvarande kyrkan eller i dess närhet. Men platsen kan även vara en helt annan. Det finns exempelvis en sägen som omtalar en kyrka i Vång. Nedläggningen av Blekinges största skatt i Vång skedde så sent som någon gång efter 1120. Utifrån fyndets sammansättning har det förslagits att skatten har deponerats i etapper, kanske av olika generationer inom samma rika familj i Vång. Det dröjer bara ytterligare ett femtiotal år tills den förnämliga träskulpturen införskaffas för att tillbedjas på ett altare i en kyrka. Sent omsider upphör eliten i området att på gammalt vis nedlägga skatter för att istället aktivt använda sina rikedomar till att bygga och utrusta kyrkor och därigenom uppnå Guds förlåtelse.

Den helige biskopen från 1170-talet är av enastående kvalitet och stod under medeltiden på ett av altarna i kyrkan, kanske på det ena av de två sidoaltare som då flankerade triumfbågen. Foto Markus Brandefelt/Statens historiska museum.

Medan åsryggen domineras av Blekinges största gravfält, ses kyrkans vitkalkade murar skymta mellan träden nere på sluttningen. När placeringen av klockstapeln bestämdes fanns det inte längre något behov att ta rumslig hänsyn till gravfältet. Foto Blekinge museum/okänd fotograf.

På det personliga planet kan övergången från en tro till en annan ske snabbt. På det lokala planet kan övergången ske ryckvis. Men utifrån ett regionalt perspektiv utgör trosskiftet ofta en lång process.

I samband med en mindre utgrävning på Kasakulles gravfält från yngre järnålder påträffades en skelettgrav med öst-västlig orientering som har tolkats som en kristen grav. Kyrkans placering intill Hjortsberga gravfält, Blekinges största från yngre järnålder, är tankeväckande. Läget kan ses som en önskan att uttrycka ett samband med den gamla tiden, och därmed mellan det gamla och det nya. Kyrkor uppförs ofta på platser där de syns vida omkring. Men kyrkan i Hjortsberga ligger inte på åsryggen utan längre ner på sluttningen, eller som en forskare uttryckt det, man har valt att ”inordna kyrkan som en ny komponent i ett äldre sammanhang”.

Uppgiften om att biskop Eginio kristnade de vilda blekingarna på 1060-talet skall inte tas alltför bokstavigt. Den gamla tron med sin föreställningsvärld och den nya tron har avlöst varandra först efter att de, på olika sätt, levat sida vid sida under århundraden i Blekinge. På ett avstånd av högst 3,6 kilometer från Hjortsberga ligger ytterligare tre medeltida sockenkyrkor; Edestad, Listerby och Förkärla. Detta kyrkolandskap kan mäta sig med de kyrkotätaste och rikaste områdena i Skåne. På Torkö uppfördes på 1400-talet ett franciskanerkapell och det finns belägg för ytterligare ett kapell på Nötanabben på Gö. Den stora rikedom som på olika sätt manifesteras i området under järnåldern möter vi således åter under medeltiden, nu synliggjord genom kyrkolandskapet.

Citatet är hämtat från sidan 135 i Anna Lihammars avhandling ”Bortom riks bildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien” Lund 2007.

Magnus Widén

Vi är i Ronneby

– det är sommaren 2025

PÅ TORGET I DEN IDYLLISKA SMÅSTADEN RONNEBY syns en projektion av tre meter stora guldgubbar. Jag räknar till 29 gubbar, som alla verkar röra sig bland besökarna på torget. Det myllrar av folk som pratar tyska, danska, polska och även svenska.

Alla väntar de på gryningen. Då startar äntligen bussarna till den eftertraktade resan ut till Västra Vång. Varje sommarkväll deltar flera hundra besökare från när och fjärran i en interaktiv iscensättning av livet i den historiska byn.

Här? Hos oss i Blekinge? undrar du kanske. Ja, tolv år tidigare hittades just här vid arkeologiska utgrävningar mitt i Blekinge 29 guldgubbar. Men det var bara början.

Och det är här vi är just nu. Det är sommaren 2014 och vi befinner oss i början av en fantastisk resa tillbaka i tiden. Skatterna som grävdes fram i Västra Vång under förra sommaren berättar om vår historia. Mycket talar om att platsen har varit ett viktigt centrum redan under järnåldern och många år framåt i tiden. Detta understryker Blekinges centrala position i Östersjöregionen. Men det finns så mycket mer att upptäcka.

Därför kommer vi inom Ronneby kommun att berätta om våra skatter – för oss som redan är på plats och för många andra som borde få se dessa underbara fynd. Vi kommer att verka för att många generationer kan se skatterna från Västra Vång här hos oss i Blekinge.

LÄSTIPS

- Adamsen, Christian, Lund Hansen, Ulla, Nielsen, Finn Ole & Watt, Margrethe (red.) (2009). *Sorte Muld: wealth, power and religion at an Iron Age central settlement on Bornholm*. 1. ed. Rønne: Bornholms Museum
- Andersson, Gunnar (red.) (2004). *Att föra gudarnas talan: figurinerna från Lunda*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag
- Andrén, Anders, Jennbert, Kristina & Raudvere, Catharina (red.) (2006). *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes, and interactions: an international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*. Lund: Nordic Academic Press
- Andrén, Anders, Jennbert, Kristina & Raudvere, Catharina (red.) (2013). *Ordning mot kaos: studier av nordisk förkristen kosmologi*. [Ny utg.] Lund: Nordic Academic Press
- Andersson, Kent (2010). *Glas från romare till vikingar*. Uppsala: Balderson
- Andersson, Kent (2011). *Guldålder: svenska arkeologiska skatter*. Uppsala: Balderson
- Andersson, Kent (2013). *I skuggan av Rom: romersk kulturpåverkan i Norden*. Stockholm: Atlantis
- Cassel, Kerstin (1998). *Från grav till gård: romersk järnålder på Gotland = [From the grave to the farm]: [the Roman Iron Age on Gotland]*. Diss. Stockholm : Univ.
- Fabech, Charlotte & Näsman, Ulf (2012). Ritual landscapes and sacral places in the first millennium AD in South Scandinavia. *Sacred sites and holy places: exploring the sacralization of landscape through space and time*. S. 53-109
- Görman, Marianne (1987). *Nordiskt och keltiskt: sydkandinavisk religion under yngre bronsålder och keltisk järnålder*. Diss. Lund : Univ.
- Görman, Marianne & Henriksson, Mikael (2006). *Maskbilden från Västra Vång: ett keltiskt avtryck i Blekinges äldre järnålder?*. Karlskrona: Blekinge museum
- Hedeager, Lotte (1998). *Skuggor ur en annan verklighet: fornordiska myter*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Hedeager, Lotte & Tvarnø, Henrik (2001). *Tusen års europahistorie: romere, germanere og nordboere*. Oslo: Pax
- Jonsson, Kenneth (2010). *Corpus nummorum, 4. Blekinge 1 Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden*. Kungl. Vitterhetsakademien
- Jørgensen, Lars, Storgaard, Birger & Gebauer Thomsen, Lone (red.) (2003). *Sejrens triumf: Norden i skyggen af det romerske imperium*. København: Nationalmuseet
- Lihammer, Anna (2003). Det centrala landskapet: elitära miljöer i östra Blekinge under vikingatiden och den tidiga medeltiden. *Landskapsarkeologi och tidig medeltid: några exempel från södra Sverige*. S. 225-263
- Lihammer, Anna (2007). Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien. *Lund Studies in Historical Archaeology* 7. Lund.
- Rosengren, Jerry (2007). *Barbaricum*. Lund: Lunds universitets historiska museum
- Stenholm, Leifh (2010). *Berättelsen om Blekinge: gränser i ett gränsland*. 2., rev. uppl. Karlskrona: Kulturdoktorn
- Svanberg, Fredrik (2003). *Decolonizing the Viking Age. 2, Death rituals in south-east Scandinavia AD 800-1000*. Diss. (vol. 1-2) Lund : Univ., 2003
- Söderberg, Bengt (2005). *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande: Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600-1100*. Diss. Lund : Lunds universitet
- Watt, Margrethe (2004). The gold-figure foils ("Guldgubbar") from Uppåkra. *Continuity for centuries: a ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. S 167-221
- Arkeologiska rapporter med anknytning till Västra Vång: 2006:8, 2008:24, 2011:13 och 2011:23 finns att läsa på www.blekingemuseum.se. Rapporterna finns under fliken "kulturmiljövård".

VÄSTRA VÅNG VILLAGE – ABSTRACT IN ENGLISH

The village of Västra Vång is located on fertile agricultural landscape in one of the areas of Sweden that is most abundant in ancient remains. The history of the village has been traced back to the Viking Age. Archeological excavations in recent years have shown that the history of Västra Vång reaches even farther back – all the way back to the period of the birth of Christ. There is much evidence that the location had been an important hub during the Iron Age.

Archeological excavations began at Västra Vång in 2004. Archeologists discovered remnants of an Iron Age settlement, with extensive traces of habitation. The find includes evidence of iron production, forging, bronze handicrafts and the production of glass beads.

The archeologists made unexpected and spectacular discoveries during the 2013 excavation, among them were several masks and small bronze busts. Other finds included 29 gold figurines, gold spirals, glass and coins from the Viking Age. Since the finds can be linked to religious rituals, it is likely that the archeologists have stumbled upon a place of worship.

Gold figurines

Figurines made of thin gold foil depicting male and female characters. These are often associated with power and religious rites. They are 1-2 cm high and are embossed on one side. Dated to 500-700 AD. The find in Västra Vång is the third largest in Sweden to this day.

Bronze masks

A mask, which was molded in bronze and likely depicts a god or a goddess, was found in 2004. In 2013 three more similar masks were discovered. They can be dated back to the centuries around the birth of Christ and can be linked to the Celtic-Roman culture.

Bronze busts

Two bronze busts were also discovered in 2013. One of them was probably made in the Roman Empire and dates back to 200 A.D. The other mask has a character similar to the first one and may have been made locally. Both the bronze masks and bronze busts were probably fixed to a type of container at one time.

